

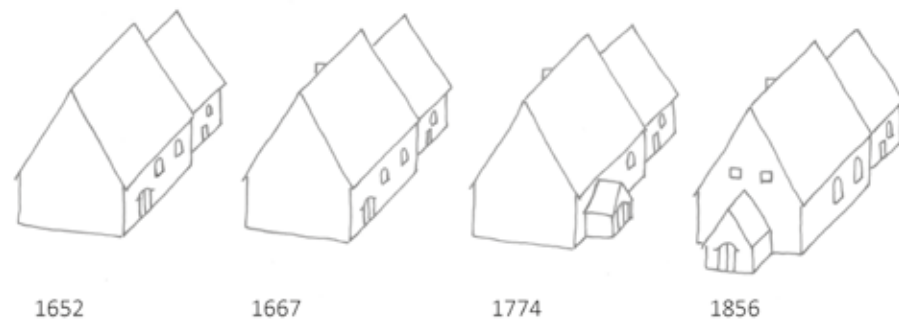
Byggnadsarkeologisk undersökning av Bosebo kyrka

Kyrkan har en medeltida karaktär både när det gäller planform, proportioner, takkonstruktion och den behuggningsteknik som använts vid bearbetning av väggtimret. Marian Ullén, som medverkat i Sveriges kyrkors publikation av träkyrkor i Småland, konstaterade i sitt arbete att virket i takstolen består av ek och fur och att det ingår återanvänt material från den äldre kyrkan som legat på platsen samt att det på den västra kyrkdörren finns medeltida järnbeslag och en dragring.

Kyrkan uppfördes 1652. Det anses ha funnits en äldre kyrka på platsen och man har spekulerat i om den bränts av den danska armén i samband med krigsåren 1643–1645, något som drabbade en del kyrkor i trakten. När kyrkogrunnen i Bosebo frilades 1959, konstaterades ett asklager på den yta där den gamla kyrkan stått. Det vi frågade oss inför den byggnadsarkeologiska undersökningen var om dateringen av kyrkan stämde med tanke på den medeltida planformen, takkonstruktionen och behuggningstekniken på väggtimret. En möjlig tolkning kunde vara att kyrkan var uppförd på

en äldre grund, vilket kunde ha bidragit till en ålderdomlig planlösning. En närbelägen träkyrka i Tutaryd i Sunnerbo härad uppfördes 1694 på samma plats som en äldre träkyrka med samma planform och nästan samma storlek som den äldre kyrkan. Kanske hände det ibland att planformen och den ytmässiga storleken kopierades, och kanske förändrades kyrkobyggnadens utformning på andra sätt för att passa in i tiden.

I den byggnadsarkeologiska undersökningen genomsökte vi kyrkan efter spår av förändringar som exempelvis igensatta fönster och dörrar eller nya öppningar. För att kunna bekräfta några av de ändringar med igensatta öppningar som vi sett, eller ibland bara annat invändigt, tog vi ner väggspån utvändigt på vissa partier. Vi kunde då också konstatera att kyrkans väggtimmer inte var väderbitet, utan förmodligen varit klätt med brädor eller spån redan från början. Undersökningarna omfattade också en inventering av omfattningen av återanvänt material i konstruktionen. I samband med den byggnadsarkeologiska undersökningen togs prov för dendrokronologisk analys, årsringsdatering, för att få reda på de olika byggnadsdelarnas ålder.

Kyrkans övergripande förändringar har sammanfattas i en teckning.

TILL HÖGER: Bosebo kyrka på ursprungsplatsen innan den flyttades till Kulturen. Foto Riksantikvarieämbetet. kulturmiljöbild.

Undersökning av kyrkans exteriör

Undersökningen av väggtimren visade att långhus och kor förmodligen tillkommit samtidigt då dessa delar var utformade på likartat sätt. Den dendrokronologiska analysen visade att dessa delar hade uppförts med timmer som fällts 1638 och ett antal år framåt, där de sista delarna till takstolarna fälldes 1652. Byggnadstimmer hade därmed samlats in under ett flertal år för att bygga kyrkan. För att kunna undersöka om dörröppningarna i långhuset och korets södra fasad var ursprungliga eller hade tillkommit senare, frilades de från spån. Det visade sig att båda öppningarna var ursprungliga.

Ingången till långhuset har i ett första skede skett genom en port i södra fasaden. Vi kunde se att öppningen hade en bågformig avslutning uppåt som bär barockens formspråk, vilken idag döljs av spånbeklädnaden.

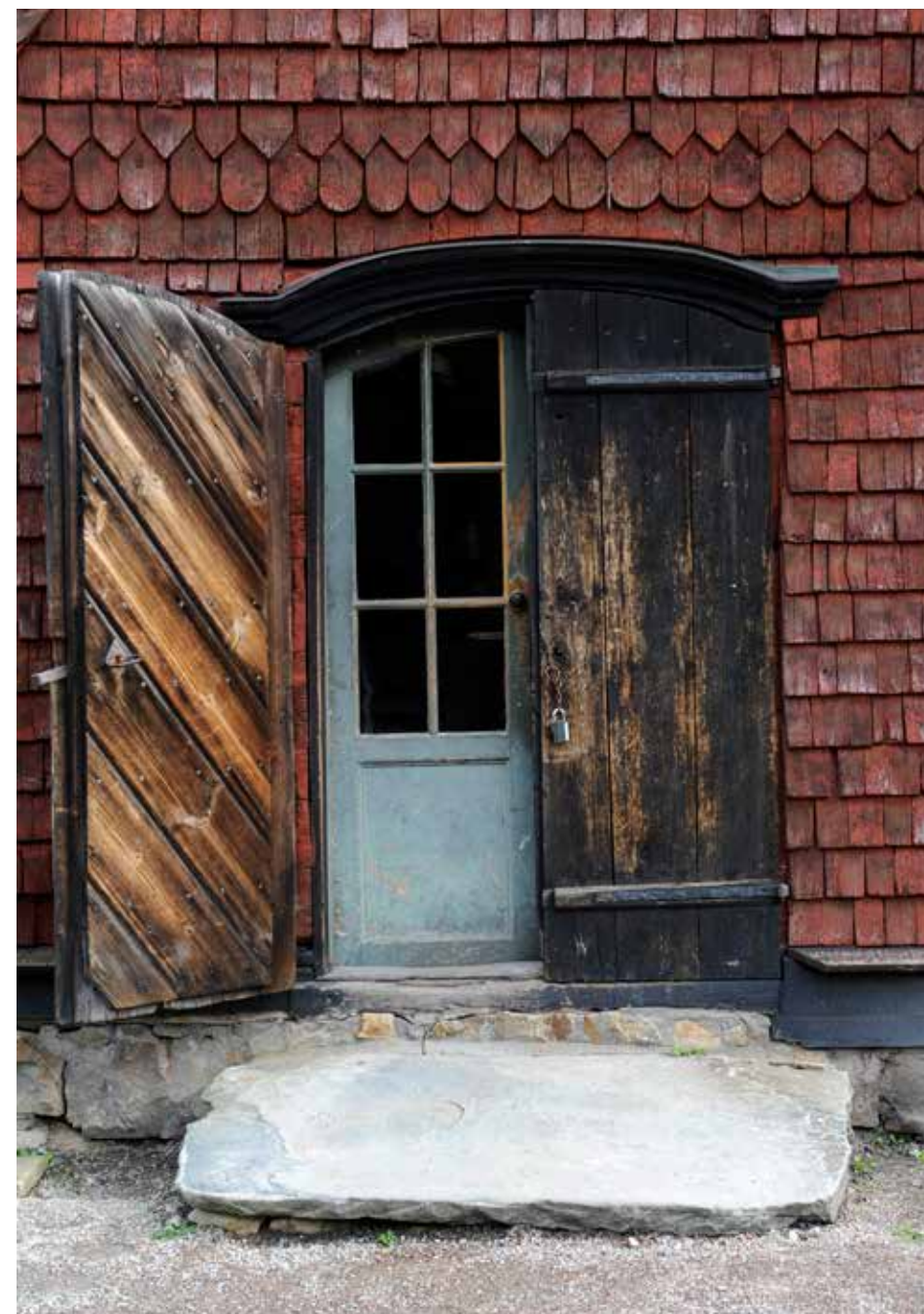
BAROCK är ett begrepp som myntades på 1800-talet. Stilen utmärks av riklig ornamentik med mycket rörelse och fylliga runda former som ibland är oregelbundna. Stilen kom från Italien till Norden i slutet av 1500-talet och levde kvar fram till 1700-talets första hälft.

Ett vapenhus byggdes mot den ursprungliga ingången till kyrkan på långhusets sydsida, med virke fällt vinterhalvåret 1743–1744. Om det funnits något skydd för porten när kyrkan var nybyggd vet vi inte. När vapenhuset tillfogats porten på södra fasaden, kan inte fönstret till höger om ha funnits, eller så har det varit betydligt mindre och smalare. Vapenhuset flyttades på 1850-talet till västra fasaden och de yttre dörrarna har vänts så att utsidan med

panel hamnat inåt istället för utåt. Det innebär att dörrarna, som från början varit inåtgående, numera är utåtgående. I ursprungsingångens västra sidostolpe, i södra fasaden, finns spår efter gångjärn till en dörr. Dessa har samma form och storlek som de som sitter i vapenhuset idag. Öppningen i korets södra fasad har vid något tillfälle förhöjts då de två övre timmervarven har huggits upp. Den sattes igen senast 1853.

Sakristian har byggts till mot korets norra sida, med timmer fällt vintern 1666–1667. Fönstret i denna byggnadsdel har förstörats under 1800-talet, men minskats ner igen när kyrkan byggdes upp på Kulturen.

Under 1800-talet företas flera reparationer och en del förändringar. Byggnaden försågs med spånbeklädnad av ekvirke fällt 1811–1819. De har troligen suttit på gavlarna, vilket syns på ett äldre fotografi. Erik Ihrfors teckning från 1887 visar att kyrkans fasader var brädklädda. Det är troligt att kyrkan varit brädklädd eller möjligen spånklädd från början. Från 1890-talet finns också ett fotografi av kyrkan på ursprungsplatsen. Kyrkans väggar ser också på den bilden ut att vara brädklädda. År 1823 lär kyrkan ha rödmålats. Under 1856 skedde en större förändring när fönstren förstörades. Kyrkans tak spånbekläddes och väggarna rödmålades. Även på ett fotografi taget i Bosebo, innan kyrkan flyttades till Kulturen syns de stora fönstren som togs upp 1856. Även ett stort fönster i koret togs upp och det anas bakom ett träd på fotografiet. Vapenhuset flyttades till västra sidan av kyrkan där en ny ingång togs upp, och den gamla sattes igen. Det blev under 1800-talet ganska vanligt att en rakare planform, utan utbyggnader på sidorna, eftersträvades. Detta bör av bildmaterialet att döma ha skett före 1887.

Dörr i vapenhuset som tidigare kan ha suttit i den ursprungliga ingången i långhuset. Dörren har i vapenhuset blivit insatt felvänd. När man öppnar dörren till Bosebo kyrka ser man att den fodrade sidan är vänd inåt, men denna sida brukar vara vänd utåt för att skydda mot väder och vind. Foto Viveca Ohlsson.

Bosebo kyrka och klockstapel. Foto efter teckning i Ihrfors: Smolandia sacra, plansch 266. Foto Hulda Kristina Andersson, Riksantikvarieämbetet kulturmiljöbild.

VÄNSTER SIDA, ÖVERST: Bosebo kyrka med en öppning i långhuset frilagd från väggspån. Foto Gunilla Gardelin. På det svartvita fotot överst till höger ser man den igensatta ursprungliga ingången till långhuset i södra fasaden interiört. Kulturen reproduktion D645:23.

NERE TILL VÄNSTER: Bosebo kyrka med den igensatta ursprungliga ingången, så som det ser ut idag, när man endast genom att titta på skarvarna i väggtimret anar var den har funnits. Foto Gunilla Gardelin.

NERE TILL HÖGER: Ursprungsdörren. Foto Gunilla Gardelin.

Undersökning av kyrkans interiör

Den nuvarande orgelläktaren ersatte en äldre och smalare läktare när en ny orgel köptes in 1773. Spåren efter den gamla läktaren syns i form av tomma hål där tidigare bjälkar suttit. Det platta innertaket byttes mot ett välvt. Den nya läktaren dekorerades av Sven Nilsson Morin 1773 och han försåg också tak och väggar med målningar. Han skapade också predikstolen med dess skulpturer och en altaruppsats med altartavla. Den altaruppsats som idag finns i kyrkan på Kulturen är en annan som kommer från Rya kyrka i Skåne och är gjord av Johan Ullberg på 1700-talet.

Virke till de stora fönstren inköptes av Petter Petterson och det sågades på Dalshults såg, som låg ungefär tre kilometer väster om Bosebo. Under medeltiden förekom det att absiden i öster försågs med ett fönster eller en trefönstergrupp. Det är dock inte helt vanligt under 1800-talet att ha ett stort fönster på den plats där det ofta placeras en altartavla. I Mossebo träkyrka från 1773, belägen cirka 4 mil nordöst om Bosebo kyrka, finns fönster bevarade, liknande de som sattes in i Bosebo kyrka 1856. I koret i Mossebo kyrka har en altartavla placerats i mitten och flankeras av fönster på vardera sidan. I Bosebo kyrka är korets östfönster däremot placerat centralt och med målningar på båda sidor. Till vänster ses Moses med stentavlorna med tio guds bud och till höger ses aposteln S:t Andreas. Figurerna är framställda som skulpturer uppställda i nischer. De stora fönstren i långhuset och koret minskades i storlek när kyrkan byggdes upp på Kulturen och östfönstret sattes då igen.

Interiört är väggarna målade. Motivet på norra korväggen är Kristus i Getsemane trädgård och

på södra väggen avbildas väktarna vid graven samt uppståndelsen. I tunnvalvet ses Kristi himmelfärd. Kyrkan har haft äldre målningar, troligen tillkomna under 1600-talets andra hälft. Ett parti av denna finns fortfarande kvar på norra väggen uppe vid predikstolen. Motivet är Maria och Jesusbarnet. Maria har försetts med en klänning som stilistiskt hör hemma i barocken.

Det finns några ristningar i väggtimren som är äldre än målningarna som tillkom 1773. I vapenhuset syns spår av en datering som till stor del döljs av ett fönsterfoder. Siffrorna i inskriptionen slutar med 4 och den dendrokronologiska analysen av väggtimret i vapenhuset visade att timret fällts vintern 1773–1774. Den delvis dolda inskriptionen kan vara en inristad datering med årtalet 1774. Vi har inte velat montera ner fönsterfodret för att undersöka saken på grund av risken att det då uppstår skador i fodret. I korets östvägg finns också några signaturer inristade. Vilka personerna bakom dem är vet vi inte. Det finns också inskriptioner gjorda på insidan av bänkdörrar som förvaras på Kulturens magasin. Bland annat prästen Petrus Gaslanders namn.

I koret finns idag en altartavla på den plats där det tidigare funnits ett fönster. Foto Viveca Ohlsson.

På sidorna om altaret ser man målningar på väggen. Foto: Viveca Ohlsson.

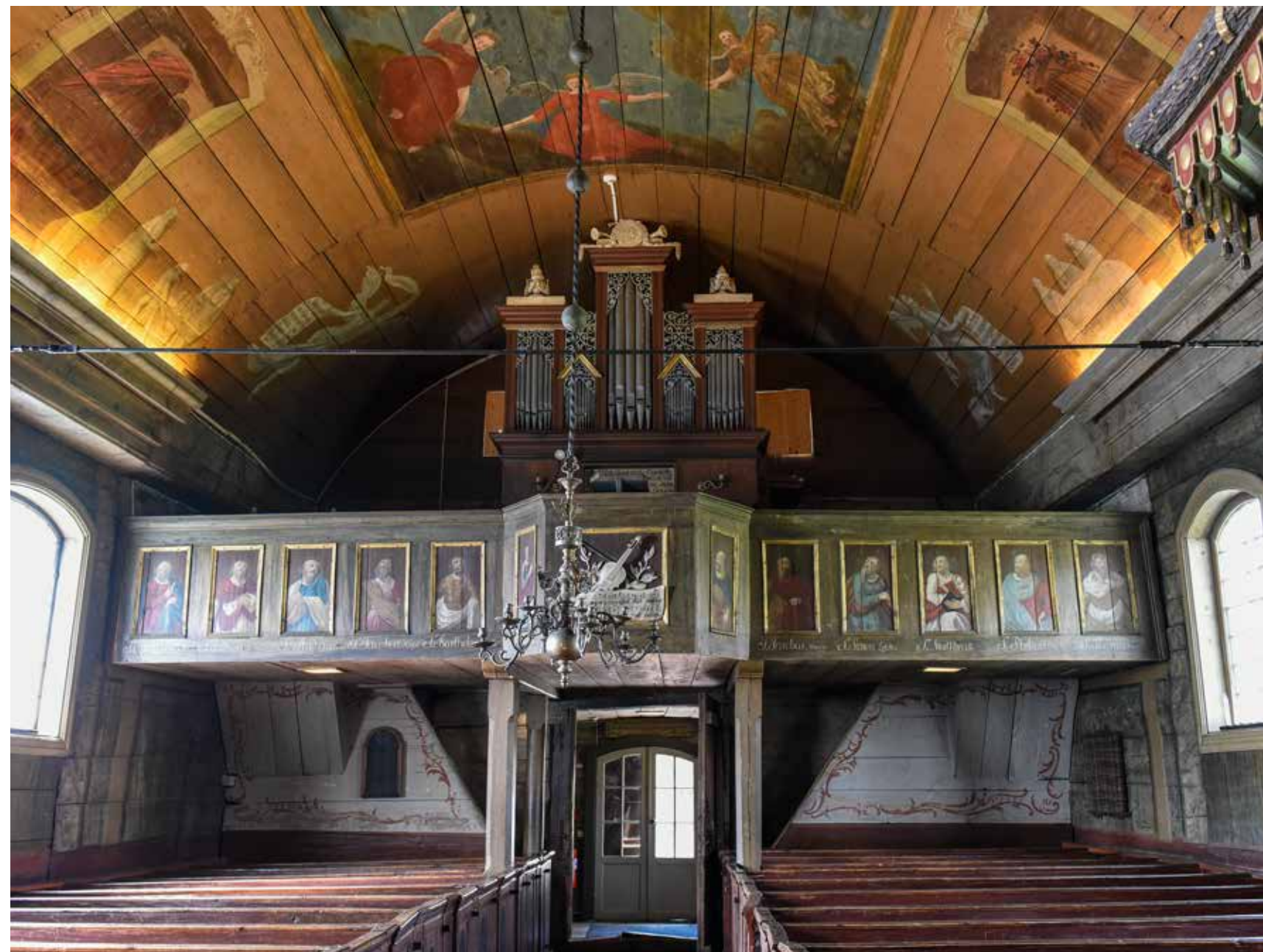
I vapenhusets norra vägg finns en inskription med ett årtal som är delvis dolt av fönsterfodret, men slutar med siffran 4, vilket kan stämma med dateringen av denna byggnadsdel till 1774. Foto Viveca Ohlsson.

Uppe vid predikstolen i kyrkan finns delar av den äldre bemålning väggarna haft före 1773 då den fick nya målningar. Motivet är här Maria och Jesusbarnet. Foto Viveca Ohlsson.

HÖGER SIDA: Orgelläktaren i Bosebo kyrka och det välvda innertaket. Foto Viveca Ohlsson.

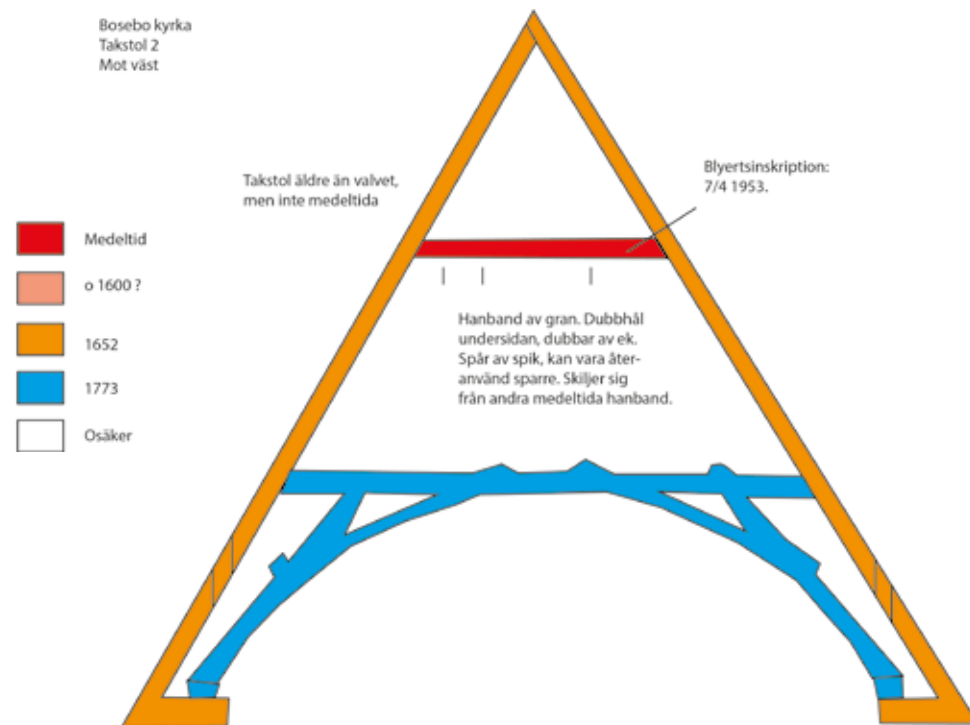

Undersökning av kyrkans takstolar

Den byggnadsarkeologiska undersökningen visade att bearbetningen av timret i takstolarna varierade något. Det kunde också konstateras att det fanns återanvända delar som bearbetats med en huggteknik som förekommer under medeltiden. Den dendrokronologiska analysen visade att takstolarna tillverkats av virke som fällt under åren 1646–1652. De delar som uppvisade medeltida huggteknik visade sig vara tillverkade av timmer som fällt omkring år 1200. De härrör med största sannolikhet från en äldre träkyrka i Bosebo.

Den byggnadsarkeologiska undersökningen visar hur kyrkan förändrats över tid, både när

den stod på sin ursprungliga plats i Bosebo och sedan den flyttats och byggts upp på Kulturen i Lund. Undersökningarna visar att den dåvarande museichefen Karlin hade för avsikt att visa kyrkan som han tänkte att den ungefär såg ut på 1700-talet innan den fick stora fönster. Han minskade därför fönstrens storlek men brydde sig inte om att flytta tillbaka vapenhuset som tidigare suttit på södra sidan. Han tog heller inte hänsyn till att kyrkan varit brätklädd vid tiden före flytten till Kulturen. Kanske var det så att Karlin snarast ville visa kyrkan så som han tyckte att den borde ha sett ut, jämfört med andra kyrkor från 1600–1700-talen.

Exempel på den byggnadsarkeologiska undersökningen av takstolarna.

Byggnadsarkeologisk undersökning av Onsjöstugan

Inför restaureringen av Onsjöstugan gjordes en skadeinventering och ett åtgärdsförslag. I underlaget ingick en översiktlig byggnadsarkeologisk undersökning. Undersökningen omfattade en inventering av vilka väggstimmer som skulle kunna vara original och vilka som kunde vara utbytta. Tanken var att detta skulle fungera som underlag för beslut om utförandet av lagningar vid restaureringen och som underlag inför den dendrokronologiska provtagning som skulle ge oss mer kunskap om byggnadens ålder.

Stugan är timrad på stolpe, vilket innebär att det liggande timret förs ner i rännor i stolpar som är förankrade i ett fotträ och i en lejd och på så sätt hålls konstruktionen samman. Beroende på de olika sätt som väggstimmer tillverkats på och hur de fasade ändarna var utformade delades de in i olika kategorier och färglades på en skiss därefter.

Bedömningen utifrån den översiktliga byggnadsarkeologiska undersökningen var att ryggåsstugan till stora delar bestod av originaltimmer. Den dendrokronologiska analysen visade att stugan hade byggts med virke som fällt på 1750-talet. Tillbyggnaden bestod av återanvänt material från flera byggnader. Även dessa byggnader hade byggts med virke fällt under 1700-talet. Något enstaka timmer var fällt i slutet av 1500-talet eller kanske i början av 1600-talet.

Rekonstruktion av hur takbrädorna sett ut från början innan någon högg bort spåren där en fjäder sammanbundit brädorna.

Äldre takbrädor som möjligen kan vara ursprungliga då deras ålder överensstämmer med stugans ålder, vilket fastställts genom dendrokronologisk analys. Foto Gunilla Gardelin.

